

Fețele self-lui în oglinda publică¹

Aparența, imaginea de sine, impresia produsă interesează omul modern și contribuie la construirea identității proprii. Cunoașterea, motivarea acțiunilor, comunicarea și relațiile interumane sunt influențate de *self* sau de numeroasele fațete ale identității.

Posibilitatea autodefinirii² persoanei în viața publică a fost consacrată din punct de vedere juridic ca drept la imagine, parte a dreptului la viață privată. Dreptul fiecăruia de a fi perceput cu aparența pe care o alege³ asigură baza respectului personalității. Încălcarea dreptului la imagine – de către ceilalți sau de către presă – permite celui vătămat obținerea de reparații. În instanță se revendică pierderea „controlului” asupra imaginii de sine, ceea ce reprezintă mai mult decât alterarea propriu-zisă a imaginii prin impresia indezirabilă lăsată⁴.

Reputația, intrinsec legată de imaginea de sine reprezintă modul în care o persoană este cunoscută în viața publică. Preocuparea față de percepția celui alt asupra propriei persoane, modul de exprimare verbal sau non-verbal, codul vestimentar sunt atent contabilizate în scopul creării statutelor sociale, profesionale, personale dorite. O descriere defavorabilă în presă poate aduce atingere atât imaginii, ca o construcție prezentă, cât și reputației, ca o construcție în timp.

Amintirile, viața intimă, starea de sănătate, expresia corporală, relațiile persoanei sunt aspecte private. Pentru persoanele publice, fotografiile surprinse în afara vieții și rolului publice, „furate” și reproduse, date privind anturajul, sau manifestarea într-o anumită conjunctură produc frustrare, umilință, traume emoționale legate de încălcarea demnității.

Curtea Europeană de la Strasbourg a afirmat dreptul oricărei persoane „chiar cunoscută marelui public” de a beneficia de o speranță „legitimă” de protecție și de respect a vieții private⁵. Termenul de „viața privată” a depășit astăzi limitele inițiale impuse de viața de familie și respectul datorat domiciliului, corespondenței și s-a extins la corpul persoanei, la emoțiile sale și la orice aspecte personale ce ajung în viața publică fără acceptul propriu sau deformat. La acestea se adaugă însă aspecte private dezvăluite public de persoanele care caută să-și compună o identitate publică – sau accesibilă publicului.

La câteva dintre aceste tipuri de *self* și la formele lor de manifestare în sfera publică m-am oprit în această lucrare. Cum ne percepem și cum vrem să fim percepuți de ceilalți, care sunt marile provocări ale zilelor noastre legate de identitate sunt câteva teme de meditație propuse.

¹ Lucrarea cu titlul „The Faces of Self in the Public Mirror” a fost prezentată în cadrul *XII Conference „European Culture”*, Institut Carlemany d’Estudis Europeus, International University of Catalunya, October 2013.

² S. Barbas, *The Laws of Image*, Buffalo Legal Studies Research Paper SeRIES, Nr. 2013-018, Social Science Research Network (<http://ssrn.com/abstract=2183372>).

³ J. Robert, J. Duffar, *Droits de l’homme et libertés fondamentales*, 6e éd., Montchrestien, Paris, 1996, p. 398.

⁴ Ibidem.

⁵ Este cunoscut cazul familiei Mitterand confruntate cu relevarea, de către medicul personal al fostului președinte a detaliilor bolii terminale a acestuia (*cazul Societe Plon c. Franța*, 2004).

I. Self ca alteritate

În condițiile globalizării, ale delocalizărilor multiple, persoanele sunt mereu în mișcare făcând punți între culturi, oameni, mentalități. Străinul și străinătatea au fost dintotdeauna privite cu reticență, având atașate conceptele de barbar, barbarism. Apariția străinului presupune redefinire și reconstruire identitară. Afirmatia este valabilă atât la nivel individual, cât și comunitar. Aspectul negativ al sentimentului înstrăinării este dublat de beneficiul ce decurge din necesitatea schimbării, a antamării unui dialog despre diferențe (de cultură, de gen, de clasă etc.)⁶. Străinul modifică structurile mentale legate de cunoașterea lumii și a celuilalt⁷.

Pe plan individual, străinul aflat între două lumi trăiește două forme ale interiorității care conduc spre două tipuri de comportament: cel al culturii din care provine (care presupune asumarea condiției de străin) și cel adaptat noii societăți și culturii în care se află (care atrage o anumită înstrăinare față de sine însuși).

Europa, spațiu al întâlnirii diversităților, recomandă atitudinea tolerantă a multiculturalismului, recunoașterea dreptului la expresie al fiecărei culturi și neprivilegierea uneia anume (de regulă, cea majoritară). Și totuși, vocile critice se ridică împotriva ideii de tolerare a străinului dacă prin toleranță se cultivă indiferența ce duce la ratarea întâlnirii reale cu celălalt⁸. Între înstrăinarea *de sine* și înstrăinarea *în sine* putem include, cum propunea Adrian Marino, dialogul cultural ca un „al treilea discurs”. Dorința de a interacționa pentru „a-și renegocia, de fiecare dată, imaginea de sine”⁹ conduce spre transculturație.

Din punct de vedere juridic lucrurile sunt mai complicate la „întâlnirea cu celălalt”. Un exemplu este conflictul generat de *burka* femeilor musulmane în Franța. Fără să fie persoane publice, femeile (străine) au generat în spațiul cultural de adopție, pe lângă ample discuții, conflicte cu autoritățile. Reprezentanții poliției au reclamat imposibilitatea identificării persoanei (inclusiv fotografiile de pe actele de identitate fiind „acoperite”) și a eventualei protecții preventive a persoanei¹⁰. S-a vorbit despre „disimularea chipului” ca atingere a ordinii publice, a moralității sau a demnității¹¹, despre depersonalizarea și negarea umanității unei persoane. Mult mai puțină atenție a fost acordată libertății individuale și autonomiei de voință în materie religioasă.

II. Self-ul virtual

Scriam mai demult că Internetul reprezintă un spațiu fără frontiere, care anulează diferențele dintre state, indivizi, comunități, făcând comunicarea instantanee și rapidă. Oricine poate găsi consiliere pentru orice problemă folosind *key-words*. Sunt comune întâlnirile virtuale finalizate

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ C.-E. Ciuntuț Andriuță, Aspecte ale migrației din perspectiva cărturarului Adrian Marino, în Sfera Politicii nr. 166/2011, p. 192-199.

⁹ Ibidem.

¹⁰ R. Hanicotte, Visage caché, œil policier... La dissimulation du visage au regard de l'ordre public, AJDA, in L'actualité juridique droit administratif nr. 8/2010, p. 418.

¹¹ Idem, p. 421.

cu logodne și căsătorii între oameni aflați la distanță de kilometri, în diferite părți ale planetei sau ... locuind (fără să se cunoască) în aceeași clădire, oameni de diferite rase, culturi, religii¹².

Ore, zile, luni și ani, petrecuți în fața computerului, informație, comunicare, conectare la o comunitate virtuală înseamnă totuși singurătate. „Cyber-existența” implică înstrăinare de lumea reală, desocializare și chiar depersonalizare și deresponsabilizare.

Cunoaștem cu toții „portretul robot” creat de rețelele de socializare și încurajat de toată media. Din păcate, industria chimică, tehnologia și banii permit atingerea acestui „ideal” astfel că îl întâlnim multiplicat mai peste tot. Fetele sunt încurajate să fie prea suple (ajungând uneori la anorexie) pentru a reuși în «carriere» de fotomodele, manechine internaționale, după rețetele prescrise, sau măcar pentru a realiza mariaje confortabile. Băieții sunt atașați exemplelor din sport, mai ales din fotbal. Puțini exersează dreptul de exprimare, își doresc să fie diferiți și să se manifeste ca atare. De multe ori, acesta devine un act de curaj, „riscul” de a nu fi în *trend* fiind dublat de marginalizare .

Sindromul „tineretii veșnice” este, de asemenea, prezent. Nu mai putem distinge între vârstele biologice, segmentul de populație de vârstă a doua lipsește din proiectul producătorilor de îmbrăcăminte, dietele și recomandările de suplimente alimentare și vitamine sunt în paginile revistelor virtuale și *site*-urilor, iar reclamele sunt omniprezentele ispite ale frumuseții și nemuririi.

Succesul Internetului este dat, pe de altă parte, de ideea de anonimitate care facilitează comunicarea, dialogul și crearea *ad-hoc* a unei (unor) identități ce răspund dorințelor interlocutorilor virtuali. La „adăpostul” unui nick-name *self*-ul se construiește prin preluarea de date, moravuri, idei (așa cum am menționat), dar și prin contribuții la dialogul ce se dorește a fi eliberat de constrângerile celui „față în față”. Ținuta și limbajul necenzurate adaugă un plus de siguranță persoanei care se (re)construiește continuu.

Cu toate acestea, și imaginii de sine astfel create i se pot aduce atingeri. Fotografiiile, datele personale publicate, gusturile, dorințele exprimate, pot fi folosite în diverse scopuri, pot fi afișate fără consimțământul persoanei. Acest „Big Brother” există pretutindeni, cu acceptul fiecăruia, până la un punct. Falsuri, înșelăciuni, furturi și agresiuni sexuale asupra femeilor (după identificarea facilă a domiciliului) sunt reclamate destul de frecvent.

Paradoxal însă este faptul că începe să se contureze o anumită tendință de autolimitare. Dorința de succes, de construire a unei identități și a unei reputații solide merge până acolo cere radierea trecutului ... „digital”. O lege foarte recent adoptată în California prevede „dreptul la uitare”, în sensul că prevede posibilitatea ștergerii datelor de către adolescenți de pe unele rețele de socializare și *site*-uri adresate minorilor sau, pur și simplu, la cerere, anonimizarea lor¹³. Legea „radieră” este bazată pe studii care arată că informațiile private lansate în „public” prin Internet sunt verificate de comisii de admitere în licee și facultăți sau de către viitori angajatori care pot astfel contura foarte ușor profilul candidaților (în defavoarea acestora). Practic, un nou *self* care-l distruge pe cel precedent, în același scop de autoconstrucție.

Cum se poate proteja viața privată în condițiile în care, datele personale ale lui „*homo digitalis*” pot devoala profilul, pasiunile, locurile frecventate și chiar deplasările viitoare,

¹² A. Ciucă, Alienation of Individual through the Internet. A face of globalization, in Human Rights. A European Mosaic, Editura Pim, Iași, 2012, p. 264-265.

¹³ Les adolescents californiens vont pouvoir effacer leurs erreurs de jeunesse sur Internet, in Le Monde, 25 sept. 2013 (<http://lemonde.fr/technologies/article/2013/09/25/les-jeunes-californiens-vont-pouvoir-effacer-leurs-erreurs-sur-internet>).

relațiile cu alte persoane etc.? Și cum poate fi asigurat echilibrul dintre programele de apărare ale statelor și dreptul la intimitate care depinde de un singur “click”¹⁴?

III. Corpul ca exprimare a *Self*-ului

Așa cum am arătat, includerea corpului persoanei în noțiunea de viață privată atrage posibilitatea sancționării oricăror fapte care, fără acordul unei persoane sunt făcute publice ca atare sau distorsionate.

Cunoscutul istoric al religiilor Ioan Petru Culianu percepea corpul ca „o prelungire a minții și, în același timp, un joc al minții. Minte transformă corpul într-o metaforă complexă”¹⁵. Preluând formula lui John Smith conform căruia „sufletul ... este plin de corp”, filosoful român vede în corp o prelungire a minții în scopul interpretării și folosirii „suportului fizic al ființei”¹⁶. Și interpretările corpului nu încetează să ne surprindă, așa cum au făcut-o de-a lungul timpului.

3.1. Corpul comercializat și conflicte între „imagini de sine”

Procrearea este un drept ce poate fi revendicat sau o „alegere” (privind plasarea în timp, prezența sau absența unui partener etc.). Maternitatea surrogat considerată inițial ca o violare a naturii s-a impus treptat ca fapt socio-juridic. Este vorba despre femei care-și vând capacitatea reproductivă, „împrumutând” imaginea de mame. Dacă inițial serviciul era rezervat cuplurilor heterosexuale infertile, ulterior surrogatul a devenit o formulă pentru cuplurile de același sex sau bărbații singuri, antrenând numeroase și complexe problemele etice și juridice¹⁷. Cea mai gravă, sub aspectul respectului identității, imaginii de sine și a demnității este aceea plasată la intersecția a două drepturi fundamentale prin păstrarea anonimatului donatorilor de gameți: dreptul mamei „la uitare”, în sensul de a păstra anonimatul donatorului și dreptul copilului (devenit adult) la construirea propriei identități prin dezlegarea misterului nașterii sale¹⁸. Aceasta este deja o problemă ce depășește sfera privată prin importanța sa și prin impactul asupra modelului familial și parental și presupune politici publice coerente. Diferențele legislative dintre state în privința renunțării la regula anonimatului donatorilor conduc fie spre reducerea drastică a numărului acestora, fie la un fenomen de „migrație” spre țările care încă asigură anonimatul¹⁹.

3.2. Corpul modificat și imaginea de sine (redobândită)

Transsexualismul, ca sentiment psihic de apartenență la celălalt sex este, de asemenea, o problemă ce privește identitatea persoanei. Incapacitatea de a se adapta la aparența sexului declarat și manifestarea în conformitate cu reprezentarea mentală a propriului *eu* este, uneori,

¹⁴ R. Gallagher, Software that tracks people on social media created by defence firm, 10 February 2013, (www.theguardian.com/world/2013/feb/10/software-tracks-social-media-defence).

¹⁵ S. Călin, Corpul, o metaforă a minții, în JSRI nr. 5/2003, p. 144.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ghe. Scripcaru, A. Ciucă, V. Astărăstoae, C. Scripcaru, Bioetica, științele vieții și drepturile omului, Editura Polirom, București, 1998, p. 132-135.

¹⁸ *Odièvre vs. Franța*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 42326/1998, § 29, ECHR 2003 III.

¹⁹ E. Marquardt, The Revolution in Parenthood. An Emerging Global Clash Between the Adult Rights and the Children’s Needs, Institute for American Values, 2006, p. 32.

dramatică. Mai ales atunci când operațiile de schimbare de sex se bazează numai pe autoritatea medicinei și a medicului și nu pe voința legii care să permită acest gen de intervenții și să prevadă întreg cortegiul de consecințe. Este vorba despre modificarea, în actele de stare civilă ale persoanei a datelor legate de sex și nume, ceea ce pentru numeroase state este inacceptabil. Deși nu există o abordare comună a problemei din partea statelor europene, trebuie subliniat că tendința nu este de încurajare a transsexualilor, ci de recunoaștere a noii identități sexuale.

Unul dintre cele mai cunoscute cazuri judecate de CEDO a fost *Christine Goodwin c. Marea Britanie* (hotărârea din 11 iulie 2002) care, după operație nu s-a putut pensiona la vârsta de 60 de ani (prevăzută pentru femei) pentru că în actele de stare civilă figura ca bărbat. Curtea a arătat că esența Convenției europene o reprezintă respectul pentru demnitatea ființei umane, care pentru transsexuali înseamnă și libera dezvoltare și securitate fizică și psihică în adevăratul sens, și nu blocarea într-o zonă intermediară și nesatisfăcătoare. Refuzul recunoașterii schimbării (majore) intervenite în identitatea unei persoane antrenează, desigur și aspectele publice ale vieții private²⁰.

Prin definiție, transsexualismul a fost legat de opțiunea individuală a unei persoane. Dacă însă opțiunea este consecința alegerii făcute de un terț, lucrurile pot fi fatale. Este foarte mediatizat cazul unui belgian care a înțeles refuzul părinților de a-l accepta ca fata care era la naștere ca „asumare” a dorinței de a deveni bărbat. După câteva operații succesive suferințele fizice au devenit insuportabile și au culminat cu acceptarea cererii sale de eutanasiere (legalizată în Belgia din 2002)²¹.

În același domeniu dreptul deschide o nouă cale. De astă dată pentru persoanele care vor alege să se identifice ca având sexul „nedeterminat”. Recentă, Germania a adoptat legea celui „de-al treilea sex” care va permite unei persoane al cărei sex nu era diferențiat la naștere fie să decidă ulterior dacă va fi bărbat sau femeie, fie să-și construiască identitatea pe această ambiguitate genetică. Pentru moment, părinții sunt cei care aleg inițial, în numele copilului, încadrându-l într-o categorie distinctă. Se consemnează astfel, pentru prima dată într-o țară europeană, introducerea categoriei “X” pe actele de stare civilă și de identitate (după modelul australian care a permis emiterea pașapoartelor cu opțiunea celui de-al treilea sex²²). Este greu de anticipat modul în care vor evolua lucrurile în acest domeniu. Cert este că ne aflăm în fața posibilității afirmării unui *self* ce poate genera importante consecințe asupra unor instituții tradiționale ale dreptului (căsătoria, adopția, starea civilă etc.).

3.3. Corpul ca (re)construcție

Supusă unei adevărate „dictaturi a imaginii” persoana nu se poate sustrage cerințelor exterioare sinelui. Adaptarea la societate și condiția acceptării presupun un anumit comportament și, mai ales, o anumită imagine. Dacă până acum persoanele publice erau cele ce se plâneau de invadarea intimității, astăzi putem spune că viața publică invadează sfera privată. Retragerea, izolarea înseamnă neacceptare și dispariție.

²⁰ C. Bîrsan, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Comentariu pe articole, vol. 1, Ed. C.H. Beck, București, 2005, p. 611.

²¹ (www.mediafax.ro/externe-un-belgian-a-fost-eutanasiat-dupa-o-operatie-de-schimbare-de-sex), 2 octombrie 2013

²² Australian Passports to have third gender option, in The Guardian, Thursday 15 September 2013.

Conștiința de sine și identitatea se construiesc în jurul criteriilor comune impuse de „industria” imaginii. Pe primul plan este aspectul fizic, la care m-am referit deja. Accesul (financiar) la cosmetice și la chirurgia plastică este anunțat public. Nu există rezerve în etalarea ultimelor „rețușuri” fizice, discreția nu mai constituie o calitate a eului. *Reality-show*-urile în care este urmărită, pas cu pas, transformarea „rășuștei urâte” în „lebedă albă” sunt difuzate de televiziuni la ore de maximă audiență și întăresc dorința spectatoarelor de a interveni asupra propriului corp cu orice preț. Chiar dacă operațiile estetice pot constitui ulterior motive serioase de divorț (cazul larg mediatizat al unui chinez care a aflat după căsătorie, la nașterea copilului său extrem de urât, că frumoasa lui soție făcuse nu mai puțin de 20 de operații pentru a fi seducătoare și care la divorț i-a cerut acesteia daune pentru „decepție”²³).

Imaginea fizică este susținută de imaginea bunurilor deținute: proprietăți imobiliare, mașini. Urmează *success-story*-urile despre schimbări spectaculoase de paradigmă existențială grație imaginii. Nu mă refer la vedete de muzică pop sau de cinema, la jurnaliști sau scriitori, ci la tineri și tinere care nu fac niciun efort în afară de acela de a arăta bine pentru a fi mediatizați. Meserii noi ca cea de „asistent/asistentă TV” presupun o apariție pur decorativă, dar extrem de atrăgătoare ca statut. În aceeași categorie se includ foarte frumoasele care, precum Cenușăresele moderne ajung logodnicele sau soțiile unor râvniți și extrem de bogați foști-Feți-Frușoși.

IV. Self ca libertate

Libertatea unei persoane de a alege unul sau mai multe feluri de a-și exprima identitatea poate fi limitată numai de atingerea dreptului altuia. Și aceasta, așa cum am arătat, se întâmplă tot mai frecvent. Intersecțiile dintre culturi, oameni și drepturi sunt multiple.

Problema este că fragmentarea persoanei și a identității în mici piese atrage riscul imposibilității recompunerii imaginii reale. Se pare că spectacolul *self*-ului în piața publică reîncepe în fiecare zi, sub bagheta noilor trenduri. Reducerea lumii la dimensiunile „satului planetar” a dus la uniformizarea conduitelor, a aspirațiilor, la schimbarea modului de a fi, la crearea de „tipare” umane și nu de individualități. Ceea ce este însă mai grav vine din permanenta revendicare a unor noi drepturi care să „confirme” alegerile personale. Și aceasta nu mai este o problemă privată, „de imagine”, ci una de interes general.

²³ The Huffington Post, UK, Chinese Man Jian Feng Divorces and Sues Wife for Being Ugly Before Plastic Surgery, relatează acest caz judecat de curte din nordul Chinei. Soțul a obținut daune în valoare de aprox. 75.000£. (<http://www.huffingtonpost.co.uk/2012/10/29/chinese-man-divorce-ugly-wife>).